

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕХОДУ ДО ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ В УКРАЇНІ

Розвиток ринкового середовища у ХХІ ст. базується на передумовах завершення фази постіндустріального суспільства та появи інформаційного, специфічні ознаки якого проявляються сьогодні в Україні. Їх треба обов'язково враховувати для того, щоб у новій об'єктивній реальності національне господарство не стало ресурсною зоною на вільному ринковому просторі. Тому на нинішньому етапі ринкових перетворень важливо знайти способи розширення інноваційно-інвестиційного простору для ефективного функціонування науково-технологічного комплексу в цілому по країні і зокрема в кожному виді економічної діяльності.

Перехід від економічної (індустріальної) епохи до постекономічної (інформаційної) відноситься до найважливіших проблем сьогодення. Такий перехід – найскладніший процес, обумовлений насамперед новим технологічним базисом цивілізації та необхідністю модернізації технологічних способів виробництва в усіх видах економічної діяльності з метою забезпечення конкурентоспроможності держави.

Аналіз внутрішньої та зовнішньої ситуації в Україні за минулі роки перехідного періоду – роки трансформації її економіки на ринкові відносини – переконливо свідчить, що єдиним можливим шляхом подальшого розвитку економіки є інноваційний. Без інновацій зараз немислимо не тільки виконати, але й підійти до виконання першочергових завдань на найближчу перспективу. В цьому сенсі йдеться про те, щоб перебудувати економічну сферу і подолати глибокі деформації, які виникли на початковому етапі ринкових перетворень.

Створений за роки перебудови інструментарій економічної політики не спрямований на забезпечення якісних перетворень інноваційного розвитку та оновлення структури виробництва. В межах теперішньої моделі розвитку широкомаштабна модернізація національної економіки є надто проблематичною. Необхідні суттєві зміни механізмів трансформаційних процесів та їх системне оновлення. Інноваційний шлях розвитку економіки стає в цих умовах об'єктивно необхідним. Отже, потрібна розробка інноваційно-інвестиційної стратегії і науково обґрунтованої тактики, які повинні стати обов'язковою складовою економічної політики країни,
© *В. І. Чижова, 2008*

головним чином виробничої сфери економіки та її пріоритетних видів зокрема.

У процесі економічних трансформацій діючі фактори внутрішніх глобальних процесів і зовнішньоекономічного впливу на економіку України в сукупності призводили до того, що реформування відбуваються не шляхом прогресивних перетворень, а руйнування існуючого економічного потенціалу країни і проїдання раніше накопиченого багатства. Це спричинило руйнації виробничої сфери і всієї системи національної економіки. Тому надто важливим стає визначення інноваційно-інвестиційної стратегії і тактики для спрямування глибинних економічних процесів на позитивні економічні зміни. Потрібна системна ринкова трансформація економіки, головними складовими якої стають інституціональні реформи й інноваційні перетворення з метою подолання деформації технологічної структури виробництва, яка проявляється сьогодні в оснащенні багатьох підприємств морально застарілим обладнанням, відсталому технологічному рівні виробництва та низькій якості вироблюваної продукції.

Реалізація стратегії подолання цієї деформації в період трансформаційної економіки можлива на основі економічної теорії Кейнса, тобто при активній участі держави в управлінні економікою. Вітчизняний досвід свідчить, що очікування ефективних інвесторів завдяки широкомасштабній зміні форм власності та ринкових механізмів, які самі по собі запрацюють і в результаті чого почнеться економічне зростання, не виправдались. Нові організаційно-правові форми підприємства поряд з вільним ринковим ціноутворенням не створили інноваційних конкурентних переваг і не замінили функції державного регулювання економікою.

Необхідність посилення державного регулювання, а також громадського контролю за виробничою діяльністю впливає зоб'єктивної істини: якої форми власності не були підприємства, вони є національним багатством, надбанням усього суспільства. Отже, власність повинна використовуватись ефективно, а це означає, що її результати мають слугувати загальному добробуту. Такий підхід є надто важливим у розумінні доцільності та необхідності посилення контролю за виробничою сферою діяльності з боку держави і суспільства та має знаходити своє відображення в стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку вітчизняної промисловості. Удосконаленню національної інноваційно-інвестиційної стратегії промисловості сприятиме врахування принципів: чіткого визнання пріоритетів інноваційного розвитку за видами економічної діяльності у виробництві; удосконалення нормативно-правової бази щодо стимулювання науково-технічної та інноваційної діяльності переважно за рахунок власних, вітчизняних джерел та застосування тих видів іноземного інвестування, які є ефективними; посилення узгодженості змін в інституціональній, інноваційній та інвестиційній сферах діяльності,

а також економіці і політиці; безумовної послідовності дій управлінських організаційних структур на всіх рівнях.

У період економічної трансформації і розвитку ринкових відносин індустріально розвинута економічна система має бути трансформована в модернізовану постіндустріальну систему на ринковій основі. Для цього потрібно за рахунок всебічної інтенсифікації виробництва і розширення масштабів оновлення основного капіталу більш швидкими темпами перейти до постіндустріального способу виробництва.

Формування ринкових відносин розпочалось у надрах планової економічної системи, в якій створено і накопичено великі обсяги основних виробничих фондів та достатній науково-технічний потенціал для застосування нових технологій і створення корпоративного капіталу. Отже, було підготовлено необхідні умови для корпоративного управління з притаманними йому асоційованими формами власності, зокрема, акціонерної, з чого випливає, що застосування різноманітних форм власності в Україні об'єктивно є засобом реструктуризації промислового капіталу. Саме в цьому полягає економічна сутність зміни форм власності в трансформаційному періоді. Більшість акціонерних товариств у нашій країні виникли на базі масової швидкої приватизації саме державних підприємств, а не були створені з малих та середніх приватних підприємств, тобто не виникли в структурі приватного капіталу. Навпаки, поява акціонерних товариств у вітчизняній економіці є структуроутворюючим фактором для приватного капіталу.

Таке утворення акціонерних товариств визначає і методи управління, які містять в собі нові адекватні акціонерному капіталу методи, а також елементи планово-адміністративної економічної системи. Тому при формуванні власної моделі корпоративного управління необхідно виходити з методологічного положення, що ця модель залежить від структури власності в акціонерних товариствах, а також від способів їх створення, національних і культурних властивостей, ціннісних орієнтирів у суспільстві, суспільно-політичного середовища. Тому помилково є поширювати дії економічних законів розвитку класичного капіталізму в країнах з розвиненим ринком на економіку держав, що трансформуються на іншому рівні економічних відносин.

Законодавчу основу інноваційно-інвестиційної моделі розвитку становлять насамперед Закон України “Про інвестиційну діяльність”, закони з питань оподаткування, створення спеціальних економічних зон і територій пріоритетного розвитку тощо. Тому треба особливу увагу звернути на те, як працюють ці закони, наскільки вони сприяють поліпшенню інвестиційного клімату в Україні та впровадженню інновацій.

Сфера інноваційної діяльності регулюється Законами України “Про наукову і науково-технічну діяльність”, “Про наукову і науково-технічну

експертизу”, “Про спеціальний режим інвестиційної та інноваційної діяльності технологічних парків” і “Про інноваційну діяльність”. Останній визначає правові, економічні та організаційні засади державного регулювання інноваційної діяльності в Україні, форми стимулювання державою інноваційних процесів і спрямований на підтримку розвитку економіки інноваційним шляхом.

Незважаючи на прийняті законодавчі акти, нормативно-правовій базі, що регламентує процеси інноваційно-інвестиційної діяльності, не вистачає системності. Головним її недоліком є відсутність законодавчих документів, які б чітко визначали роль центральних і місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування у процесі залучення інвестицій в інноваційні проекти. Такі повноваження є розмитими і визначаються в різних законодавчих актах, що зменшує ефективність їх виконання.

Для України як держави з економікою, що трансформується, тільки інноваційно-інвестиційна стратегія має визначати шляхи соціально-економічних перетворень. Інноваційні механізми економічного розвитку мають використовувати наявний науково-технічний потенціал і базуватися на відповідній інфраструктурі.

Економічні системи, що засновані на ринкових відносинах у різних країнах, дуже відрізняються за рівнем індустріалізації економічного розвитку, соціального забезпечення і захищеності. Тому, будуючи вітчизняну постіндустріальну економічну систему з ринковими регуляторами, необхідно керуватися методом трансформації, за допомогою якої можна побудувати ці ринкові регулятори при найменшій руйнації реформованої економічної системи. Різноманітність ринкових моделей пов’язується з особливостями застосування різних ринкових елементів: малого і середнього бізнесу, різних типів ринків тощо. Специфічні особливості застосування цих ринкових складових будуть проявлятися в період трансформації, тому суб’єктивно обумовлене копіювання та застосування будь-якої моделі для трансформації національної економічної системи об’єктивно призводить до суттєвих негативних соціально-економічних наслідків.

Перспективи посилення регулюючої функції держави повинні оцінюватися в аспекті поглиблення ринкової трансформації економіки у напрямі створення необхідної для цього нормативно-законодавчої бази та інфраструктури, підготовки кадрів, здатних працювати в нових умовах, подолання допущених раніше деформацій. Йдеться про сприяння становленню такої ринкової економіки, де основою економічної мотивації буде підприємницький інтерес, соціальні інтереси і населення.

Інноваційно-інвестиційна модель інноваційного розвитку передбачає формування не тільки ефективного інноваційного та інвестиційного середовища, а й інституціонального, яке б стимулювало, з одного боку,

підприємницьку активність, економічне зростання на основі структурно-інноваційних перетворень, утвердження ринкових механізмів, а з іншого – сприяло подоланню суперечностей між економічною системою та суспільством. Здійснення політики глибокої демократизації економічних процесів, утвердження повноцінних інститутів ринкової економіки та громадського суспільства – це основні проблеми інституціонального розвитку. Аналізу питань, пов'язаних як з визначенням стратегічних напрямів розвитку держави, так і з інтегруванням її в Європу та світове співтовариство, змушує активізувати реалізацію стратегії інституціональних перетворень. Вона має узгоджуватися з критеріями, визначеними Європейською Радою щодо членства в ЄС (копенгагенські критерії), що передбачають:

- стабільність законів та інституційних структур, які гарантують демократію, верховенство закону, забезпечення прав людини, повагу та захист прав національних меншин;
- наявність діючої ринкової економіки та спроможність витримати тиск конкуренції у межах ЄС;
- підвищення дієздатності держави.

У процесі поглиблення реформ слід виходити з того, що основним суб'єктом політики економічного зростання та поглиблення інтеграційних процесів є держава. Цим обумовлена об'єктивна необхідність істотного зміцнення її дієздатності. Водночас слід виключити надмірне втручання держави в ті сфери, де цього не повинно бути, зокрема, це стосується не витіснення вже сформованих ринкових механізмів, а їх доповнення, удосконалення, посилення дієздатності та ефективності.

До завдань держави відноситься сприяння (за допомогою всіх наявних інструментів, фінансових та організаційних ресурсів) максимальній реалізації конкурентних переваг української економіки, зміцненню та розвитку передусім наукових галузей, які вже сьогодні демонструють високий технологічний рівень та конкурентоспроможність, а отже, і готовність стати локомотивами високотехнологічного зростання.

Головна роль у процесі підвищення інвестиційної привабливості регіонів України має належати державі, яка володіє для цього необхідними коштами бюджету та позабюджетних фондів і здатна в масштабах усієї країни визначити перспективні напрями та об'єкти інвестування. Водночас органи місцевого самоврядування та місцеві органи виконавчої влади мають розробляти основні напрями інноваційної та інвестиційної політики на території регіону щодо залучення коштів під перспективні проекти, сприяти визначенню основних пріоритетів інвестування регіону, координувати інноваційні проекти, контролювати раціональне використання отриманих фінансових ресурсів.

Для активізації інноваційно-інвестиційної діяльності потрібна політика з чіткими механізмами реалізації на державному та регіональному рівнях, загальна стратегія інноваційно-інвестиційного розвитку регіонів, яка б визначала пріоритети інвестування на основі врахування їх економічного ефекту та підвищення конкурентоспроможності регіону, і не лише сьогоденного й одноразового, а перспективного і стабільного.

Проблеми економіки країни відображаються у соціально-економічному розвитку регіонів. Значна частина виробництв та організацій у них представлена галузевими підприємствами, які перенесли кризові явища своїх галузей на території їх розміщення, що значно погіршило соціальну та економічну ситуацію, знизило рівень життя населення. Формування ефективних інструментів залучення інвестицій у пріоритетні напрями інноваційного розвитку економіки регіонів є одним із головних шляхів забезпечення їх сталого економічного піднесення. Механізм залучення фінансових ресурсів до вкладання в інноваційний розвиток територій потребує детального всебічного дослідження. Населення зацікавлене в покращенні свого життєвого рівня. У той же час у країні не створені інституціональні, інвестиційні умови для реалізації наявного ресурсного потенціалу. Нові наукові підходи та дослідження зазначеної проблеми орієнтовані сьогодні на об'єднання економічних інтересів населення та органів місцевого самоврядування.

Новим явищем сучасного економічного розвитку стає розуміння того, що інтелектуальний потенціал, спеціальні знання та комунікації стають основними факторами випереджаючого розвитку як підприємств, так і територіального соціально-економічного розвитку. В таких умовах розробка наукових підходів до формування та управління інноваційно-інвестиційною моделлю стає головним фактором її реалізації. Мобілізація фінансових ресурсів інвесторів без упровадження цілеспрямованої політики, орієнтованої на інноваційний розвиток місцевого виробництва і територіальної інфраструктури, не повною мірою сприяє піднесенню місцевої економіки, а навпаки, призводить до відтоку внутрішніх фінансових ресурсів на інші ринки. Зазначимо, що для активізації інноваційно-інвестиційної політики в економічних системах різних рівнів діють багато класичних і нових інструментів, але саме наявність науково обґрунтованих підходів до формування збалансованих механізмів інвестування в інновації регіонів, професійного управління стратегією їх формування суттєво впливає на темпи їх розвитку. Дослідження та використання чинників активізації інноваційно-інвестиційної діяльності в регіонах, пошук інноваційних технологій з якісно новими перевагами, які дозволяють залучити до соціально-економічного розвитку ресурси населення та малих інвесторів, створення найбільш привабливих умов інвестування в місцеву промисловість та інфраструктуру

є актуальними проблемами на регіональному рівні. Впровадження нових технологій управління регіонами, спрямованих на створення інвестиційної привабливості місцевої економіки, розробку та реалізацію суспільно важливих інноваційних проектів, забезпечить конкурентоспроможність регіонів і країни.

УДК 338.45 : 621 :338.27

В. В. Микитенко, Г. Г. Кузьменко

Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

ДЕТЕРМІНАНТИ ПРОЦЕСУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕЗИСТЕНТНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ ДО ДЕСТРУКТИВНИХ ВПЛИВІВ

Глобальна нестабільність та відносна непередбачуваність траєкторії розвитку національного господарства, які протягом останніх років отримали безліч аргументів у різних сферах як суспільної життєдіяльності, так і розширеного відтворення, на наш погляд, можуть бути продуктивно використані при аналізі соціально-економічних явищ і процесів забезпечення резистентності національної економіки до деструктивних впливів у наявних варіантах їх глобального або регіонального прояву. Зазначимо, що при опрацюванні проблематики економічної політики сучасної держави, в тому числі України, чітко сформований напрям досліджень такої галузі науки, як економіка та управління національним господарством останніх років. Проте, на думку авторів, висока динаміка сучасного процесу макросистемної еволюції економік у десятках країн більшості регіонів світу стимулює невпинне оновлення економічної теорії за рахунок розкриття новітніх функцій розвитку економічних явищ, зв'язків, суперечностей та відкриття нових законів і закономірностей.

Тому формалізація й прогнозування результатів цілеспрямованих зовнішніх впливів на траєкторію економічного розвитку України вимагає побудови модельного комплексу, заснованого на системі факторів та доказів, встановленні причин і наслідкових зв'язків для визначення альтернативних варіантів майбутнього розвитку економіки, ймовірних векторів, перспектив як розширення міжнародної співпраці, так і зміни координат. Економічна динаміка багатокomпонентних систем в умовах глобалізації здебільшого розглядається у взаємозв'язку її відносин із зарубіжними транснаціональними компаніями в разі реалізації стратегії стійкого розвитку [1–5].

© *В. В. Микитенко, Г. Г. Кузьменко, 2008*